

R. J. Finch'ın (1925) *The Children of Europe* (Avrupa Çocukları) Adlı Eserinde Türkiye'den Abdül ve Fatma ve Türkçe Çevirisinde "İngiltereli Con" (1931)

Bahri ATA ^{1a}

¹Prof. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara Türkiye, ORCID: 0000-0002-2214-0560

Öz

Bu makalenin amacı Robert James Finch'ın (1925) *The Children of Europe* (Avrupa Çocukları) adlı kitabının Türkçe çevirisindeki Türkiye'den Abdül ve Fatma ve orijinalde olmayan ve çeviriye eklenen "İngiltereli Con" konusunun nasıl bir anlatı ile ortaya konduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada "Nitel Araştırma" çerçevesinde "Doküman Analizi" ve "Betimsel Analiz" yöntemleri kullanılmaktadır. Sonuç olarak Finch'ın bu metni, İngiltere'de yayımlanan seyahatnamelerden yola çıkarak tasarladığı anlaşılmaktadır. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi'nin kitaptaki Türk çocuğu anlatısını, o sıralarda Türk İnkılâp hareketini yaşayan ve yetişmesi istenen çocuk temsiline uygun olmadığı için çıkardığı anlaşılmaktadır. Orijinal metinde olmayan ve Türkçe çeviride olan "İngiltereli Con" konusunda da Con, romantik ve muhafazakâr bir küçük aydın olarak resmedilmiştir. Metin, 19. yüzyıl ve sonrası İngiltere'deki gelişmeleri anlamaya yardımcı olacak bir tasarıma sahip değildir.

Makale Geçmişi:

Alındı:
13/04/2026

Revize Edildi:
13/05/2026

Kabul Edildi:
14/05/2026

Anahtar

Kelimeler:

Avrupa Çocukları,
Çocuk Edebiyatı,
Abdül ve Fatma,
Ahmet Halit
Yaşaroğlu,
İngiltereli Con.

Abdül and Fatma from Turkey in R. J. Finch's *The Children of Europe* (1925)" and 'John of England' in its Turkish Translation (1931)

Bahri Ata ^{1a}

¹ Prof. Dr., Gazi Faculty of Education, Gazi University, Ankara, Turkey, ORCID: 0000-0002-2214-0560

Abstract

The purpose of this article is to examine the narrative construction of "Abdül and Fatma from Turkey" and the character "John of England," who was not in the original text but added to the translation within the Turkish translation of Robert James Finch's (1925) book, *The Children of Europe*. This study employs "Document Analysis" and "Descriptive Analysis" methods within the framework of Qualitative Research. The findings suggest that Finch designed this text based on travelogues published in England. It appears that Ahmet Halit Publishing House removed the depiction of the Turkish child from the original book because it did not align with the ideal child representation sought during the Turkish Revolutionary movement of that period. Regarding the "John of England" section, which exists only in the Turkish translation, John is portrayed as a romantic and conservative "little intellectual." The text is not designed to facilitate an understanding of 19th-century and later developments in England.

Article History:

Received:
13/04/2026

Revised:
13/05/2026

Accepted:
14/05/2026

Keywords:

The Children of Europe, Children's literature, Abdul and Fatma, Ahmet Halit Yaşaroğlu, John of England.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra modern dünyanın en önemli problemlerinden biri de korunmaya muhtaç çocuklar meselesi olmuştur. 1919'da İngiliz sosyal reformcu ve aktivist Eglantyne Jebb ve kız kardeşi Dorothy Buxton, Londra'da *Save the Children Fund*'ı kurdu. 1920'de Eglantyne Jebb öncülüğünde Cenevre'de Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği (Union Internationale de Secours aux Enfants) kuruldu. Korunmaya muhtaç çocuklar meselesi zamanla bütün çocukları kapsayıcı bir mahiyete dönüştü. Öyle ki Milletler Cemiyeti (The League of Nations) 26 Eylül 1924'te onların hazırladığı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul ederek, çocuk haklarını uluslararası güvenceye almıştır (Mulley, 2009, s. 129-162).

Avrupa ve Amerika'da düzenlenen çocukları ve çocuk haklarını korumaya yönelik uluslararası faaliyetlere Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin temsilcilerinin katıldığı anlaşılmaktadır (Sarıkaya, 2005, s. 274). Brown'a göre (1995:210-211) 1920'de İstanbul'da 8 Türk yetimhanesinden birisi Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin yönetiminde olup, bunlardaki çocuk sayısı toplamı 2798'di. Atatürk (2005, s. 201), Amerika'daki Türk Teavün Cemiyetine gönderdiği 12 Mart 1923 tarihli bir telgrafında kimsesiz vatan yavrusunun sayısının yüzbinleri geçtiğini belirtmektedir. 1923 yılı bütçe çalışmaları kapsamında Mart-Temmuz dönemi için Darüleytam Genel Müdürlüğüne 250.000 lira avans olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır (Akin, 2003, s. 120-121). Gürkan'ın (2021, s. 204) da işaret ettiği gibi Yeni Türkiye devleti, Cumhuriyet'in ilanı sonrası modern dünya konjonktürüne paralel olarak çocuk ve çocuk meselesini öncelikleri arasına almıştı. *Cumhuriyet* gazetesi de 1928-1939 arasında çocukla ilgili onca haberiyle dönemin basınına bir nevi lokomotif olmuş ve hükûmetin icraatlarına ışık tutmuştur. 1930 yılında çıkarılan 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, çocuk işçiliği ve sağlığı konusunda o dönem için çok ileri maddeler (Mad. 173) içeriyordu (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930). 1931'de Atatürk Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesini imzaladı (Cansız, 2024, s. 1084).

Osmanlı İmparatorluğu'nda çocuklara mahsus ilk dergi olan *Mümeyyiz*, yayım hayatına 1869'da başlamıştı. 1869'dan 1927'ye kadar elli kadar çocuk dergisinin çıkarıldığı anlaşılmaktadır (Okay, 1999, s. 216-217). Diğer yandan çocukluğunu 1910'lu yıllarda Kerkük'te geçiren Ahmet Hamdi Tanpınar'ın anılarında kitap yokluğunu ergenlik çağlarının hakiki azabı olarak nitelendirmesi oldukça manidardır (Akt. Onur, 2005, s. 69). Demek ki bu türden yayınlar, imparatorluğun her köşesine ulaşmamaktaydı. 1926'da Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni çocuk profilini anlayışını en iyi simgeleyen dergilerden biri de Kırklareli Mebusu ve Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Dr. Fuat Umay'ın imtiyaz sahibi olduğu *Gülbüz Türk Çocuğu* idi (Uçan, 2012, s. 186). O yıllarda pek çok kişi, erkek çocuğuna "Gülbüz" ismini de koydu. Mülkiye Mektebi mezunu (1911 yılı) olan öğretmen yayıncı Ahmet Halit Yaşaroğlu da 1926'da ikinci defa *Çocuk Dünyası* dergisini Maarif Vekâlet'inin yardımıyla başladığını yazmaktadır (Ekrem, 2006, s. 45).

Diğer yandan 1928'de yeni Türk harflerinin kabulü sonrası, Bab-ı Âli'de yayınevlerinin bastığı çocuk kitaplarında bir canlılık yaşanmıştı. 1928'de Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu, resmî görevinden ayrılarak İstanbul'da Ankara caddesinde yayınevini kurdu. Anılarında harf inkılâbı olduğunda elinde eski yazılı kitabın pek az olduğunu belirtmektedir (Ekrem, 2006, s. 46). Ahmet Halit, 1928 ve 1936

arasında 300 e yakın eser yayınladığından söz etmektedir. Bu rakam 1950'lere kadar 600'u bulmuştur (Gümüş, 2023, s. 187).

İşte bu ortam içinde Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931'de Robert James Finch'in (1925) *The Children of Europe (Avrupa Çocukları)* adlı kitabı "*Çocuk ve Halk Kitapları Serisi*" başlığı altında Nurettin Bey'in çevirisiyle yayımladı. Üstelik incelediğimiz "*Avrupa Çocukları*" kitabının üstündeki mühürden, 1932'de M. Faruk Gürtunca tarafından çıkarılmaya başlanan *Afacan: Çocuk Gazetesi*'nin bir ek hediyesi olarak çocuklara dağıtıldığı anlaşılmaktadır. *Afacan: Çocuk Gazetesi* de mizahı kullanarak, cumhuriyet ve inkılâpları çocuklara anlatma görevini üstlenmiş başka bir dergidir. (Toprak (Batır) ve Davulcu, 2019, s. 94).

"*Avrupa Çocukları*" adlı kitabın yazarı İngiltere'de Middlesex Education'da Kıdemli Öğretim Görevlisi (Distinguished Lecturer) unvanı taşıyan R.J. Finch olup, ilk baskısını 1924'te Haziran ayında yaptı. R. J. Finch, Birleşik Krallık'ın en köklü derneklerinden Kraliyet Coğrafya Derneği (Royal Geographical Society-1830) üyesi idi. Bu dernek akademik araştırma ve keşiflere odaklanmışken, onun bir üyesinin ayrıca eğitim üzerine odaklanması ve gençlerin coğrafyaya ilgisini arttırmak için eserler yazması ayrıca manidardır. Finch, 1923'te A.&C Black için coğrafya öğretim materyalleri hazırlayanlar arasında görülmektedir. Bu kitabın ikinci baskısı 1925 yılının Nisan ayında oldu. Bu kitap, 175 sayfa olup, Avrupa'nın değişik ülkelerinden 25 çocuk başrol yine çocuk okuyucuya tanıtılmaktadır (Finch, 1925). Aslında bu yıllar Townsend'e (1977, ss. 163-164) göre İngiltere'nin çocuk edebiyatında geriye baktığı yıllardı. Amerika'da ise bu alanda hızlı bir ilerleme başladı. Mesela 1924'te Anne Carroll Moore *New York Herald Tribune* çocuk kitaplarını eleştirdiği haftalık sayfasını düzenlemeye başlamıştı.

Kitabın Türkçeye çevirmeni Nurettin Bey'in de kim olduğu ayrıca önemli bir meseledir. O dönemde tanınan iki Nurettin vardı. Biri tiyatro ve edebiyat dünyasından tanınan, İngilizcesi iyi Nurettin Sevin idi (1900-1975). Diğeri de Cumhuriyet'in ilk kuşak eğitimci-yazarlarından biri olan Nurettin Artam'dı (1900-1958). Dönem uzmanı Dr. Necati Tonga (2020) *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde "Nurettin Artam" maddesinde "*Avrupa Çocukları*" eserini Nurettin Artam'ın çevirisi olarak göstermektedir. Her iki Nurettin'in ortak çalışma da yapması bu meseleyi oldukça girift hale getirmektedir. Diğer yandan Ali Çankaya'nın (1967-1968, ss. 1196-1197) *Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler* adlı eserinde Nureddin Sevin biyografisinde çeviri eserler arasında bu kitabın zikredilmemesi Dr. Tonga'nın iddiasını doğrular gibidir. 1927'de ikinci defa yayımlanmaya başlanan *Çocuk Dünyası* dergisinde A. Nurettin adıyla çeviri yapan da Nurettin Artam olsa gerektir.

Kitabın Türkçe çevirisinde Balkan ülkeleri çocuklarının ele alındığı her bir bölümde "Unutmayınız" dipnotu eklenerek, bu ülkelerin daha önce "bizim idareimizde" olduğu ve "idaresizlikten dolayı" kaybedildiği, "Macarların ve Bulgarların aslen Türk olduğu", "ecdadın eski zamanlardaki kuvvet ve kudretini hatırdan çıkarmayınız" (s.29) ifadelerine yer verilmektedir.

Atatürk dönemi Türk İnkılâp hareketinin hızlı sürdüğü günlerde bu kitaptan "*Türkiye'den Abdül*" (orijinal metinde s.161-168) konusu çıkartılarak basılmıştır. Bir de kitapta olmayan İngiltereli Con [John] (çeviri metinde s. 136-141) kısmı eklenmiştir. Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitaphanesi, "Aziz Küçük Dostlarımıza" hitabesi ile seslendiği küçük okuyucuya şöyle yazmaktadır;

“ ... İngilizce aslında Türk çocuğu vardı. Buna mukabil İngiliz çocuğu yoktu. Biz de bu kitapta, sizin zaten bildiğiniz Türk çocuğundan bahsetmedik. Fakat İngiliz çocuğunu aslına ilave olarak yazdık” (s.142).

İşte bu yazının konusu bu bölümleri Türkçeye çevirip, bölümleri analiz edip, bulgu ve yorumlarımızı paylaşmaktır. Araştırma temelde iki soru bağlamında yapıldı. Bunlar;

1. **Soru:** Abdül ve kardeşi Fatma üzerinden dönemin Türk köy hayatı, mimarisi ve gelenekleri nasıl tasvir edilmektedir?
2. **Soru:** İngiltereli Con (John) ve hayatı Türk çocuk okuyucuya nasıl sunulmaktadır?

Yöntem

Bu çalışmada temel doküman olarak; R.J. Finch tarafından kaleme alınan Nisan 1925 tarihli "The Children of Europe" adlı eserin orijinali ve 1931 yılında Nurettin Bey tarafından yapılan "Avrupa Çocukları" adlı Türkçe çevirisi kullanılmıştır. R.J. Finch'in eserindeki "Abdül ve Fatma" bölümü ve Türkçe çevirisindeki İngiltereli Con bölümü derinlemesine incelenmektedir. Burada "Nitel Araştırma" çatısı altında "Doküman Analizi" ve "Betimsel Analiz" yöntemler kullanılmaktadır. Doküman analizi (belgelere veya dokümana dayalı araştırmalar), programlar, yönetmelikler, kitaplar, gazeteler ve raporlar gibi çeşitli yazılı ya da elektronik ortamda kayıtlı olan verilerin analizine dayalı olarak yürütülen çalışmaları tanımlar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2021, s. 13). Bu yöntem, sadece metni okumayı değil, metnin içindeki saklı anlamları ve yazıldığı dönemin zihniyetini ortaya çıkarmayı amaçlar. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz tekniği, verileri katılımcıların bakış açılarından anlamaya çalışmak ve durumları özetlemek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk vd., 2021, s. 13). Çalışmada, tarihsel bir metnin içeriği, dönemin toplumsal ve siyasî dinamikleri bağlamında çözümlenmiştir. Kitaptaki "Türkiye'den Abdül" bölümü; karakterlerin giyimi, ev mimarisi, gelenekler ve leylek sevgisi gibi temalar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkçe çevirisinde eklenen İngiltereli Con adlı bölümden hareketle İngiliz kültürüne yaklaşım ele alınmıştır.

Bulgular ve Yorumları

1. Soru: Abdül ve kardeşi Fatma üzerinden dönemin Türk köy hayatı, mimarisi ve gelenekleri nasıl tasvir edilmektedir?

R.J. Finch'in 1925 tarihli *The Children of Europe* kitabından alınan bu metinde, Abdül (İngilizce metinde Abdul) ve kardeşi Fatma (İngilizce metinde Fatimah) üzerinden dönemin Türk köy hayatı, mimarisi ve gelenekleri Batılı bir bakış açısıyla tasvir edilmektedir. Yazı, Abdül'ün atalarının Asya'dan Avrupa'ya gelişini, Viyana kapılarına kadar ilerleyişini ve zamanla toprakların küçülerek bugünkü (1925) sınırlara çekilmesini anlatarak başlar. Anlatıcı, Abdül'ün köyüne odaklanır. Önce evin dış duvarları, çatısı ve üzerindeki leylek yuvası görülür. Bahçe kapısından içeri girilir. Çiçeklerle dolu bahçede Abdül ile karşılaşılır ve kıyafeti (fes, şalvar, çarık) betimlenir.

Abdül misafirleri eve davet eder. Evin iç mimarisi, balkon yapısı ve odadaki eşyalar (divan, sandık) görülür. Yemek öncesi ibrik ve leğenle el yıkama ritüeli gerçekleştirilir. Abdül'ün kız kardeşi Fatma

görülür ve kadınların giyimi (peçe, ferace) tarif edilir. Son olarak Abdül ile sokağa çıkılır; köyün mimarisi, cami, ezan vakti ve minaredeki leyleğe duyulan saygı anlatılarak gezi sonlanır.

Yazar bölümün hemen başında Türklerin Asya kökenli olduğunu, geçmişte Avrupa içlerine kadar ilerlediklerini, ancak zamanla toprak kaybederek Anadolu ve İstanbul çevresine çekildiklerini belirterek oryantalist mevziini almıştır.

Öncelikle R.J. Finch'in Türk çocuğu adı olarak da Abdül'u seçmesi ilginçtir. Bilindiği gibi Anadolu'da en yaygın Türk adları Mehmet, Mustafa, Ahmet'tir. Üniversitedeki ofisimde bir sohbette meslektaşım Necdet Cura bu ismin Çanakkale Savaşları sırasında Keskin Nişancı Abdül'un İngiliz kamuoyundaki etkisinden dolayı konmuş olabileceği fikrini ileri sürdü. Bana da bu açıklama oldukça makul göründü.

Finch'in "Yemek öncesi ibrik ve leğenle el yıkama ritüeli gerçekleştirilir." İfadeleri bana daha önce okuduğum Cyrus Hamlin'in (1877) "*Among the Turks*" (*Türkler Arasında*) adlı kitabını hatırlattı. Cyrus Hamlin'in (2011, s. 65) eserinde Topkapı Sarayı bünyesindeki Enderun'u ziyaretinde bir yemek öncesi el yıkama seremonisini aktarmaktadır. Hamlin (2011, s. 65-66) şöyle yazmaktadır;

"Yemek salonundaki mermer çeşmede ellerimizi yıkadıktan sonra hepimiz bir kâseden yedik. Bizim için şapkayla yemeğe oturmak neyse, Doğulular için de elini yıkamadan sofraya oturmak aynı şeydir."

Gerçekten de İngiliz seyyahların Türklerle ilgili seyahat gözlemlerinde üzerinde durdukları diğer konulardan biri de Türklerdeki leylek sevgisidir. Mesela İngiliz seyyah Lady Montagu'nun (1763) "*Turkish Embassy Letters*" (Türk Elçiliği Mektupları) adlı eserinde Türklerin leyleklere olan saygısını ve onların yuvalarına dokunulmamasını özellikle belirtir. Montagu'ya göre (1977, s. 70-71) Türkler leyleklerin her kış Mekke'yi ziyaret ettiğine inanmaktadır. Leylekler sokaklarda rahatça dolaşmaktadır. Evlerine yuva yapılan halk kendini şanslı saymakta ve bütün sene yangın ve vebaya uğramayacağına inanmaktadır.

Charles MacFarlane (1829, s. 284-285) "*Constantinople in 1828*" (1828'de İstanbul) adlı eserinde Türklerin leylekleri kutsal gördüğü, onları öldürmedikleri ve leylek yuvalarına saygı gösterdiği yazmaktadır. MacFarlane; Türkler leyleklerin her sonbaharda Mekke'ye hacca gittiklerine inandıkları için onlara "Hacı Baba" (Baba Hadji/Father Pilgrim) ismini verdikleri yazmaktadır. MacFarlane, leyleklerin Hristiyan (Rum veya Ermeni) mahallelerine girmediklerini, sadece Türk mahallelerinde bulundukları önyargılı anekdotik genellemesini aktarmaktadır.

Lucy Garnett (1909, s. 131-132) de "*The Turkish People*" (Türk Halkı) adlı eserinde leyleklere Türkler tarafından büyük saygı gösterildiğini belirtmektedir. Leyleklerin iyilik getirdiği, onlara zarar vermenin uğursuzluk sayıldığı, evlerin çatılarına yuva yapmalarının kutlu kabul edildiği anlatılır. Garnett'e (1909, s. 379) göre Türkler Leylekleri kutsal ve hayırlı kuşlar olarak görür. Onlara zarar vermeyi tabu kabul eder. Yuvanın eve yapılmasını bereket sayar.

Yukarıda da görüldüğü gibi yazar R.J. Finch'in muhtemelen İstanbul'a hiç gelmemiş ve Türkiye'yi gezmemiştir. Türklerle ilgili verdiği temel bilgilerin yukarıdaki bu İngilizce seyahatnamelerden alındığı

anlaşılmaktadır. Kocabaşoğlu'nun (1995, s.8) da vurguladığı gibi Türklerle ilgili çalışma yapan İngilizlerin önemli bir kısmı Türkçe bilmemekte ve Türkiye'yi ziyaret etmemiştir.

2. Soru: İngiltereli Con (John) ve hayatı Türk çocuk okuyucuya nasıl sunulmaktadır?

Metne coğrafi bir tasvir ile giriş yapılmaktadır. İngiltere'nin kuzeybatı Avrupa'da adalardan oluştuğu belirtilerek başlanan metinde, İngilizlerin doğal hayatın güzelliğine ve tarihî dokunun korunmasına verdiği önem vurgulanmaktadır. Metnin kahramanı Con, Avon nehri kıyısında İngiliz oyun yazarı Şekspir'in (Shakespeare) doğduğu Stratford-upon-Avon kasabasına bağlı bir köyde yaşayan ve şirin bir köşkü olan zengin çiftçinin oğludur. Con'un tatillerde babasına çiftlik işlerinde yardım ettiği belirtilir.

Con'un Stratford-upon-Avon kasabasında Şekspir'in evini ve okuduğu okulu gezdiği ve burada bazı seyyahlarla (Türkçe'de turist kelimesi henüz kullanımda değil) karşılaştığı yazılıyor. Gerçekçi ve iş odaklı olan babasının tersine, Con, şiir ve doğadan haz alan romantik biri olup, sanayi devrimi öncesi İngiltere'de yaşama tasavvuru içindedir. Yazar, özellikle Avon vadisinde ormanların yok olduğunun altı çizilir.

Con babasıyla Birmingham'da bir maden kuyusunda mühendis olan Ceymis (James) Amca'ya giderler. Ceymis Amca ona maden kuyusunu gezdirir. Dekovil hattı ve asansörlerle madenlerin nasıl yüzeye çıktığını anlatır. Ceymis Amca, maden ocaklarında kullanılan özel "emniyet fenerleri" hakkında teknik bilgi verir. Ceymis Amca, yeraltı suları gibi tehlikeleri aktarır. Con, bir an önce bu maden gezisine son vermek ister. Con, köyünün güneşli ve sakin hayatını düşünerek, gelecekte madenci olacak çocuklara acır.

Con'un bir diğer gezisi trenle Londra'yadır. Trenin hızından pencereden başını uzatması zor olur. Tren hattı boyunca dikilmiş telgraf direklerini görür. Londra'yı çok kalabalık bulur. Babasıyla yoğun siste yollarını bulamazlar ve bir polisten yardım isterler. Ertesi gün Con, babasının ısrarıyla müzeleri istemeyerek gezer. Akşam üzeri sevimli köylerine dönerler. Bir başka gün İskoçya'ya gezmeye giden babasına Con eşlik etmez. Oradaki demir fabrikalarını ve gemileri babasının yalnız gezmesini ister. Con, Avon'un kıyılarını ve Stratford-upon-Avon sokaklarını hiçbir yere değişmeyeceğini söyler.

Metin dikkatle incelendiğinde İngiliz çocuk oyunları, aile ve okul hayatı, zengin ve yoksul farklılığı, gelenekler ve bayramlar, duygularını göstermemeyi öğrenmek, çay saati, yağmurla barışıklık gibi temalar bulunmamaktadır. Con tipi ile romantik muhafazakâr bir çocuk portresi çizilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (2023, ss. 118-18) 1956'da söylediği gibi "çocukluk insan ömrünün dörtte" birini alıyor. Bence modern asırların en büyük keşfidir". Çocuk edebiyatının olanaksız olduğunu iddia eden Jacqueline Rose gibi yazarlara rağmen (Matthews, 2000, s. 119) hiç şüphesiz ki hayatının çocukluk dönemini kırıntı olarak bile hatırlayabilen yetişkinlerin, çocukların okuyabileceği türden eserler verebileceği düşünülebilir.

Aralık 1932'de CHP grup toplantılarında ders kitaplarının devlet tarafından basılmasına karar verilmişti. 1933'te Bakanlık, Tarih ve Medeni Bilgiler gibi derslerin kitaplarının basım ve dağıtımını işini tekeline aldı

(Başgöz, 1995, s. 111). Bu ortamda pek çok yayınevinin kıraat kitaplarına ve yardımcı ders kitaplarına yöneldiği görülmektedir. Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun öncülüğünde İstanbul'da okul kitapları yayımlayan kitapçılar, Türk Kitapçılığı Limitet Şirketi'ni kurdular (Gülmez, 2023, s. 171-172.) Ancak Talim ve Terbiye Kurulu, tarafından bu kitapların listeden çıkarılmasıyla yayınevlerinin binlerce liralık zarar ve ziyana uğradığı anlaşılmaktadır (Ekrem, 2006, s. 47).

Buharalı (1941, s. 11) kendi çocukluğunun okuma kitapları ile yeni okuma kitaplarını karşılaştırdığı yazısında kendi okuduğu kitapların, onları romantik ve idealist yaptığını yazarken, yeni kitapların "ferdiyetçi, realist ve hümanizma hayatı" sürdürecektir. 1931'de Türkçe'ye çevrilen "Avrupa Çocukları" kitabı da bu yeni kitapların öncüsü niteliğindedir. Ahmet Halit, Türk çocuklarının başka ülkelerde yaşayan kendi yaşlılarını tanımasını gayesiyle bu kitabı Türkçe'ye kazandırmıştır. Benzer amaçlarla 2005'te eğitim-öğretim reformunda Sosyal Bilgiler Öğretim Programına "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı eklenmiştir. "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı, sosyal bilgiler öğretim programına 4. sınıftan 7. sınıfa kadar, "Uzaktaki Arkadaşlarım", "Hepimizin Dünyası", "Ülkemiz ve Dünya" ve "Ülkelerarası Köprüler" olarak üniteleri olarak yansımıştır (Ata, 2006, s. 75-76). Amaç Türkiye'deki çocukların, diğer ülkelerdeki yaşlılarının nasıl yaşadığını öğrenmelerini sağlamaktır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın (2005 yılı) bu yaklaşımı, dönemin Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nün yazdırdığı ders kitaplarında oldukça güzel yansıtıldı.

Ahmet Halit'in 1930'da öğretim programları ve ders kitaplarının bu açıdan eksikliğini fark edip bu yardımcı kitap ile bu açığı kapatmaya çalışması takdire şayandır. Bu eser, Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda İngiliz eğitim sisteminin Avrupa'daki diğer kültürlerle bakışını ve "çocukluk" kavramının coğrafya ile nasıl ilişkilendirildiğini anlamak açısından önemlidir. Kitapta, çocuğun karakterinin, giyiminin ve gündelik işlerinin coğrafya ve iklim tarafından belirlendiği fikri görülmektedir. Şehirde yaşayan çocuklardan çok köyde yaşayanlar ele alınmakta ve onları folklorik kıyafetler içinde gösteren illüstrasyonlar oldukça güzeldir. Kız ve erkek çocukların toplumsal cinsiyet rollerine atıflar yapılmaktadır.

Ancak kitaptaki Türk çocuğu anlatısı o sıralarda Türk İnkılâp hareketini yaşayan ve yetişmesi istenen çocuk temsiline uygun olmadığı için çeviri kitaptan çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Kitabevi, "Aziz Küçük Dostlarımıza" hitabede "*..sizin zaten bildiğiniz Türk çocuğundan bahsetmedik. Fakat İngiliz çocuğunu aslına ilave olarak yazdık.*" (s.142) diye sathî bir ifade kullanılmaktadır. Gerçekten de özgün İngilizce nüshada Türk çocukları oryantalist bir bakış açısıyla ele alınmış olup, bu çocuklar "*gizemli doğulular*" olarak sunulmaktadır. Türkiye bölümünde zaman adeta durmuş gibidir. Türkiye, modern Avrupa'nın bir parçası olarak değil, geleneksel bir doğu toplumu olarak sunulmaktadır.

Diğer yandan Türkçe çeviriye özgün kitapta olmayan "İngiltereli Con" bölümünün yazılması başka bir tür yaratıcı hamledir. Bu tavır, bize adeta Ahmet Mithat Efendi'nin yabancı kitapları Türkçeye nakletme stratejilerini hatırlatmaktadır. Nasıl ki metinde Abdül tipi ortalama bir Türk çocuğunu anlatmaktan uzaktır. "İngiltereli Con" tipi ile de nasıl ve neden İngiltere'de sanayi devriminin yaşandığı anlaşılamaz. "İngiltereli Con" tipi, sanayi devrimi ve getirdiği sorunların farkında olan romantik ve muhafazakâr bir küçük aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen bu tip, Viktorya döneminde İngiliz toplumunda

erkek çocuklar için hedef olarak konan genel “centilmen kâşif”, “centilmen mucit” ve “gerçek centilmen” kavramlarını anlamak için yeterli değildir (Smiles, 1876, ss. 383-408). Subay Kâşif Yüzbaşı Frederick Gustavus Burnaby (1842–1885) gibi İngiliz emperyalizminin romantik kahramanlarının nasıl bir ortamda yetiştirildiğinin ipuçlarını vermemektedir (Hopkirk, 2022, s. 405). Metin bu haliyle İngilizlerin nasıl olup da 19. yüzyılda “Güneş batmayan bir imparatorluk” kurabildiğini de anlamaya yardımcı olmamaktadır.

Teşekkür Notu: R.J. Finch’ın *Avrupalı Çocuklar* adlı kitabı ile tanışmamı sağlayan TRT’den emekli prodüktör ve kitap kurdu, Kıymetli Ağabeyim Seyfettin Sağlam’a teşekkürü bir borç bilirim.

ORCID ve iletişim

Bahri Ata <https://orcid.org/0000-0002-2214-0560> e-posta: bahriata@gmail.com

Etik beyan

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Kaynaklar

- Akın, R. (2003). Millî Mücadele döneminde yetimlere bütçeden ayrılan pay. E. Gürsoy-Naskali ve A. Koç (Ed.), *Savaş çocukları: Öksüzler ve yetimler* içinde (ss. 119-121). Umut Kağıtçılık.
- Ata, B. (2006). Sosyal bilgiler programı. C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi: Yapılandırmacı bir yaklaşım* içinde (ss. 71-83). PegemA Yayıncılık.
- Atatürk, M. K. (2005). *Atatürk’ün bütün eserleri: Cilt 15 (1923)*. Kaynak Yayınları.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye’nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Başbakanlık Basımevi.
- Brown, A. W. (1995). İstanbul’da yetimhaneler (S. Taner, Çev.). C. R. Johnson (Ed.), *İstanbul 1920* içinde (ss. 198-221). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Buharalı, N. (1941). Çocuklarımızın terbiyesi: Eski ve yeni okuma kitapları. *Çınaraltı*, (17), 2-11.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (31. baskı). Pegem Akademi.
- Cansız, D. (2024). Atatürk döneminde temel çocuk hakları (1923-1938). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1054-1095. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1453146>
- Çankaya, M. A. (1968-1969). *Yeni Mülkiye târihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı): II. Cilt*. Mars Matbaası.
- Ekrem, A. (2006). Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu’nun anıları (1911-1936) hocalığının 25. yıldönümü. *Müteferrika*, (30), 3-48.
- Finch, R. J. (1925). *The children of Europe* (2. baskı). Evans Brothers Limited.
- Finch, R. J. (1931). *Avrupa çocukları* (Nurettin, Çev.). Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Garnett, L. M. J. (1909). *The Turkish people: Their social life, religious beliefs and institutions and domestic life*. Methuen & Co.
- Gülmez, M. (2023). *Türkiye’de ders kitaplarının tarihi*. TTKB Yayınları.
- Gümüş, H. (2023). Ahmet Halit ve Muallim Ahmet Halit Yayınevi. *Müteferrika*, (63), 187-231.

- Gürkan, H. (2021). Cumhuriyet gazetesinde çocuk ve çocukluk meselesi (1928-1939). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37(104), 173-220.
- Hamlin, C. (2011). *Türkler arasında: Robert Kolej'i kuran misyonerin anıları* (H. Yüksel, Çev.). Meydan Yayıncılık.
- Hopkirk, P. (2022). *Büyük oyun: Orta Asya'da gizli savaş* (R. Akman, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (1995). *İngiliz Sicimi*. İmge Kitabevi.
- MacFarlane, C. (1829). *Constantinople in 1828: A residence of sixteen months in the Turkish capital and provinces*. Saunders and Otley.
- Matthews, G. B. (2000). *Çocukluk felsefesi* (E. Çakmak, Çev.). Gendaş A.Ş.
- Montagu, L. M. W. (1977). *Türkiye mektupları (1717-1718)* (A. Kurutluoğlu, Çev.). Tercüman 1001 Temel Eser.
- Mulley, C. (2009). *The woman who saved the children: A biography of Eglantyne Jebb*. Oneworld Publications.
- Okay, C. (1999). *Eski harfli çocuk dergileri*. Kitabevi Yayınları.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi: Çocukluğun sosyo-kültürel tarihine giriş*. İmge Kitabevi.
- Sarıkaya, M. (2005). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935* [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Smiles, S. (1876). *Self-help: With illustrations of conduct and perseverance*. John Murray.
- Tanpınar, A. H. (2024). Çocuk üzerinde dikkatler. M. R. Şirin vd. (Yay. Haz.), *Türkiye Çocukluk Yıllığı 2023* içinde (ss. 1116-1122). Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tonga, N. (2020). Nurettin Artam. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/artam-nurettin> (Erişim Tarihi: 23.02.2026).
- Toprak (Batır), T., ve Davulcu, E. (2019). Türk inkılablarının ve cumhuriyetin çocuklara mizahî dille anlatımı: Afacan Gazetesi üzerine bir inceleme. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 5(17), 81-95. <https://izlik.org/JA55BK57UF>
- Townsend, J. R. (1977). *Written for children: An outline of English-language children's literature*. Penguin Books.
- Uçan, L. (2012). Osmanlı çocuk dergilerinin çocuk kimliği üzerindeki etkileri. H. Şahin ve N. Şafak (Ed.), *Osmanlı dünyasında çocuk olmak* içinde (ss. 167-205). Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, Kanun No. 1593 (1930). *T.C. Resmî Gazete* (1489, 6 Mayıs 1930).

Ek:

BÖLÜM XXIV

TÜRKİYE'DEN ABDÜL *

ABDÜL, aslında tam olarak Avrupalı olmayan bir halka mensuptur; ataları uzun zaman önce Asya'dan gelmiş ve ellerinde “*pala ve mızraklarla?*” Avrupa'ya zorla girmişlerdir.

Avrupa haritasına bakıp Akdeniz'in doğu ucunu bulursanız, Asya kıtasının "Küçük Asya" [Anadolu] adı verilen büyük bir toprak parçasını uzattığını fark edersiniz. Göreceksiniz ki Küçük Asya, Avrupa'dan sadece çok dar boğazlarla ayrılmıştır. Bu boğazlardan biri, Savaş [I. Dünya Savaşı] sırasında adını çokça duyduğumuz Çanakkale Boğazı'dır. Diğer, daha kuzeydoğuda bulunan ve üzerinde büyük Türk şehri İstanbul'un [İngilizce metinde Constantinople] yer aldığı İstanbul Boğazı'dır.

Abdül'ün ataları, o şiddetli ve savaşçı insanlar, bu boğazları geçerek Avrupa'ya doğru savaşmışlar ve birkaç yüz yıl içinde Güneydoğu Avrupa'da, neredeyse Viyana'ya kadar uzanan ve tüm Balkan Yarımadası'nı içine alan devasa bir toprak parçasının efendisi oldular.

Ancak o günlerden bu yana Türklerin gücü yavaş yavaş azalmış ve ülkeleri küçülmüştür; şimdi şehirleri İstanbul [İngilizce metinde Constantinople] yanında sadece küçük bir toprak parçasına sahipler. Ancak, başka uluslara ait ülkelerde yaşayan birçok Türk de vardır.

ABDÜL'ÜN EVİ

Abdül kırsalda yaşar. Babası, yüksek tepeler arasında korunaklı bir vadideki küçük bir köyde yaşayan hali vakti yerinde bir çiftçidir. Abdül, köydeki birçok çocuktan daha iyi durumdadır, çünkü babasının çoğu köylüden daha iyi bir evi vardır; koyun ve keçi sürüleri daha büyüktür ve ekmek ihtiyacını karşılamak için evinin etrafında mısır ektiği düzenli küçük tarlaları vardır.

Abdül'ün evi kerpiçler ve ahşaptan yapılmıştır. Oraya gittiğimizde sadece kırmızı kiremitli çatısını ve üzerindeki büyük, dağınık leylek yuvasını görebiliyoruz; çatı, evi, bahçeleri, barınakları ve ahırları çevreleyen yüksek duvarların üzerinden bakıyor. Hadi o dar kapıdan bahçeye girelim. Gözlerimizi ne renk cümbüşü karşılıyor; kırmızı ve beyaz güller, çiçek açmış mor salkımlarla kaplı kemerli bir yol ve eve giden taş yolların kenarında birçok renkte çiçekler.

İşte Abdül. Saksı şeklindeki şapkasının (fes) etrafına sarık gibi ince beyaz bir mendil sarılmış, önünde altın işlemeler var. Bol, mavi pamuklu bir gömlek ve çok bol, beyaz bir şalvar giyiyor. Bacakları çıplak. Ayaklarında, ham deriden yapılmış, kano şeklinde, sandalet benzeri çarıkları var; bunlar ayak bileklerine defalarca dolanan uzun deri şeritlerle tutturulmuş.

Bizi eve davet ediyor. Şimdi üst katın zemin katın üzerine taşıdığını ve neredeyse oyma ve delikli ahşaptan kafeslerle kapatılmış bir balkona sahip olduğunu görüyoruz. Çatı geniş saçaklarla her yöne taşıyor. Dış duvarlar boyunca güzel sarmaşık bitkiler asılı. "Ön kapı" bizim

* Finch, R.J. (1925) *The Children of Europe*, 1st. Ed. London: Evans Brothers Limited s. 161-168.

"arka kapılarımızın" çoğundan daha küçük ve buna şaşırdığımızı görünce Abdül, en iyi kapının; küçük bir şadırvanın neşeyle dans ettiği, annesi ve kız kardeşi Fatma'nın huzur içinde oturup dikiş dikebileceği ve bahçelerde çalışmadıkları zamanlarda sohbet edebileceği iç bahçeye açıldığını açıklıyor.

ABDUL FATMAH AND THEIR MOTHER

Kaynak: Finch, R. J. (1925) *The Children of Europe*, 2nd. Ed. London: Evans Brothers Limited, s. 165.

Girdiğimiz geniş odada, üç tarafı çevreleyen divanlar üzerlerinde pamuklu yorgan yığınları ve yumuşak yastıklar görüyoruz. Yeri güzel bir halı kaplıyor. Uzun oymalı bir dolap ve giysiler için bir veya iki uzun oymalı ahşap sandık mobilyaları tamamlıyor.

Biz varır varmaz, önümüze metal bir leğen ve ibrik konuyor, böylece yemeğimizi yemeden önce ellerimizi yıkayabiliyoruz. Her Türk, yemeklerden önce ve sonra ellerini yıkamaya özen gösterir. Ellerimizi, kenarları saçaklı ve işlemeli (Fatma ve annesinin el emeği) ince yumuşak havlulara siliyoruz.

KÖY

Abdül ile köyü gezmeye gidene kadar Fatma'yı görmüyoruz. Çoğu Türk kızı ve kadını gibi o da utangaç ve yabancılarla konuşmuyor. Ayak bileklerinde toplanmış gibi görünen çok bol bir elbise giymiş, bu yüzden çok uzun, bol, torba gibi bir şalvar giyiyor gibi görünüyor. Topuksuz terlikleri kırmızı deriden ve altın iplikle işlenmiş. Bizimle konuşmak için öne çıktığında, gözlerinin hemen altına sarkan ince bir peçe takıyor.

Dışarıda yürüyen Türk hanımları daha çok kıyafet bohçalarına benzerler. Ev kıyafetlerinin üzerine bir tür ferace/çarşaf alırlar. Başları ve yüzlerinin büyük bir kısmı bir peçe ile örtülüdür, böylece yabancılar yüzlerini göremezler.

Köy sokağı çok eğri büğrüdür; evler bizimkiler gibi bir hizada inşa edilmemiştir, bazıları öne çıkarken diğerleri tozlu sokaktan biraz geride durur. Bazıları çok fakirdir ve sadece güneşte kurutulmuş çamurdan (kerpiç) yapılmıştır; ancak en iyileri ahşaptandır ve üst katları dışarı taşar. Sokaklara açılan ön kapıları yoktur. Sadece aslında arka kapı olan küçük geçitleri vardır.

Şu uzun ince kuleleri ve büyük sarı ve yeşil soğan kubbesi olan büyük bina camidir. İnce kuleler minarelerdir; müezzinler bu minarelerin küçük balkonlarından namaz vaktini duyururlar, o an her gerçek Müslüman yaptığı işi bırakır, yanında varsa seccadesini serer, ayakkabılarını çıkarır ve başını kutsal şehir Mekke'ye doğru eğerek secde eder.

Minarelerden birinde bir leylek yuvası var! Abdül'e işaret ettiğimizde bize hiçbir insanın bir leyleğe zarar vermeyeceğini söylüyor. O Hacı Baba değil mi? Ve iyi bir Müslüman gibi her yıl hacca gitmiyor mu? Ayrıca o, Abdül'ün büyükbabasından bile yaşlıdır ve yaşlılara saygı gösterilmelidir.